

ньо сказати про командно-адміністративну систему. Сталінізм завдав великої шкоди всій роботі, у тому числі політико-масовій. Про це, до речі, автор пише докладно, наводячи численні приклади згубних проявів сталінізму.

Важливо, що в книзі порушується й таке актуальне і для сьогоднішньої Молдови питання молдавської мови. С. О. Гратініч підкреслює, що проблеми, пов'язані з національним питанням, були і перебувають нині в центрі уваги ЦК Компартії Молдавії. Рецензуючи цю монографію, треба підкреслити одну її особливість, а саме — вона розкриває не лише молдавські проблеми і шляхи їх подолання. Адже вчитуючись в цю працю, ми бачимо дуже багато знайомих прикмет з життя не такого вже й далекого минулого нашої України.

Не можна не погодитись з думкою автора монографії про те, що незважаючи на наслідки німецько-румунської фашистської окупації, перегини у кадровій, масово-політичній роботі періоду культу Сталіна, трудящі Молдавії зробили все можливе, щоб відродити з руїн свою рідну землю. Необхідно також підкреслити, що робота написана на широкій джерельній базі з залученням значної кількості монографічних видань. На нашу думку, монографія С. О. Гратініча — певний внесок в розробку цієї малодослідженої і актуальної проблеми, в значній мірі збагачує наше уявлення про той складний період у історії нашої країни.

Ю. І. ЗІНЧЕНКО (Київ)

Одержано 14.12.90.

i

М. А. Якименко.

Сорочинська трагедія.

К. : Політвидав України.— 126 с.

85 років тому громадськість України і Росії з публіцистичних виступів письменника-демократа В. Г. Короленка у періодичній пресі дізналася про селянське повстання, що відбулося у грудні 1905 р. в містечку Великі Сорочинці на Полтавщині, та про криваву розправу царських карателів над його учасниками. Під Короленківською назвою «Сорочинська трагедія» ця подія увійшла в історію. Так само названа й повість письменника П. Ходченка, що побачила світ у період «хрущовської відлиги». У 20-х роках були записані спогади багатьох учасників сорочинського повстання, в тому числі його керівника М. Пижова (тоді ж ці мемуари видані окремими книгами).

Проте ґрунтовних спеціальних досліджень з даного питання до 1990 р. — часу виходу книжки М. А. Якименка (і знову під відомою з шкільних і вузівських підручників назвою) — фактично не було. Вірогідне пояснення цьому парадоксу знаходимо в авторському вступному слові: культивські і застійні часи відіграли негативну роль — не вписувався в них професіональний революціонер член РСДРП М. Пижов, який не сприйняв сталінської моделі будівництва соціалізму і... став безпартійним.

Рецензована праця популярна за викладом і наукова за змістом. Багатий фактичний матеріал, використаний у ній, — результат старанного опрацювання автором численних першоджерел, що зберігаються в ЦДАЖР СРСР, ЦДІА СРСР, ЦДІА УРСР, Полтавському обласному держархіві. Вперше введені до наукового обігу матеріали періодичної преси 1905—1907 рр. різноманітних політичних напрямів, зокрема журналу «Вільна Україна», газет «Хлібороб», «Рідний край», «Полтавський

голос», «Полтавщина», «Полтавский вестник», «Киевские отклики», «Русские ведомости» та ін.

Для з'ясування соціально-економічних, політичних і духовних передумов та наслідків сорочинського повстання автор розширив хронологічні рамки свого дослідження, в результаті чого читач одержав історико-краєзнавчий нарис сучасного села (до 1917 р. — містечка) Великих Сорочинців від його заснування у XVI ст. до наших днів. Наведені у розвідці статистичні дані про умови «визволення» поміщиками великосорочинських селян свідчать про грабіжницький характер реформи 1861 р. і стає зрозумілою відома лєнінська думка про те, що 1861 рік породив 1905-й. Розглядаючи ж пореформений розвиток Великих Сорочинців, М. А. Якименко аналізує становище селян на підставі розподілу земельних ділянок. До бідняцьких господарств він відносить наділи розміром до 6 десятин, яких у Великих Сорочинцях налічувалося 1533, або 88,2% від загального числа господарств. Селяни змушені були сплачувати численні платежі, тому навіть заробітчанські гроші не могли істотно поліпшити їх становище.

Революційну агітацію, яка на Полтавщині посилилася на початку ХХ ст., в книзі пов'язано, головним чином, з діяльністю РСДРП. У Полтавській губернії активно розповсюджувалися листівки місцевих Полтавського та Кременчуцького, а також Харківського, Київського, Одеського та Катеринославського комітетів РСДРП. У Великих Сорочинцях під час обшуку була виявлена праця В. І. Леніна «До сільської бідноти». Разом з тим автор цілком правомірно відмовився від неісторичного протиставлення більшовиків меншовикам та іншим революційним партіям (есерам, РУПу тощо). Адже й ці партії напередодні і в період першої російської революції проводили значну роботу серед селянства і мали на нього вплив, що переконливо показано в праці.

Події у Великих Сорочинцях спростовують думку про темноту і затурканість селянства, його індиферентність щодо політичної боротьби. Вже у 1903—1904 рр. у містечку існував гурток, до складу якого входили революційно настроєні селяни, а у листопаді 1905 р. виникла організація Всеросійської селянської спілки (налічувала близько 300 чол.). Вона, як переконливо показано в книзі, виступала організатором страйків і агітувала селян об'єднуватися у спілки. Органом влади у Великих Сорочинцях став революційний комітет. Він же очолив боротьбу селян з карателями. Звістки про повстання у Великих Сорочинцях і про розправу над селянами, доводить автор, стали важливим фактором піднесення суспільно-політичної боротьби в період першої російської революції.

Окремий розділ книжки присвячений ходу слідства і суду над селянами. Разом з автором ми засуджуємо жорстоку розправу над повсталими, організовану статським радником Філоновим. Однак не можна погодитися з позитивною оцінкою М. А. Якименком терористичного акту — вбивства Філонова есером Д. Л. Кириловим (с. 67). Проте, напевно, має рацію автор, коли пише, що саме масові протести громадськості, обуреної грубими порушеннями прав людини, не дали можливості суду винести більш суворий вирок. З 19 підсудних лише 8 були засуджені до тюремного ув'язнення на строк від 6 місяців до півтора року.

Зважаючи на науково-популярний характер праці, на наш погляд, автору доцільно було б проаналізувати програми всіх політичних партій, які працювали на селі (УСДРП, ПСР, кадети тощо). Завдяки цьому перед читачами постала б справжня історія революції, а не скособочена, що донедавна було притаманне радянській історіографії. Лише мимохідь згадуються у книзі вихідні з Великих Сорочинців, сучасники «Сорочинської трагедії» українські письменники В. Самійленко і П. Капельгородський. Недостатню увагу автор приділив такому важливому аспекту сорочинського повстання, як національний. Адже його

керівники піклувалися про піднесення національної свідомості мас. Не випадково М. Пижов підбадьорював повсталіх земляків словами: «Так, батьки, не померла ще Україна! Усім народам Росії завоюємо свободу» (с. 54). Подібні заклики селяни чули і від Г. Безвіконного, якого автор чомусь називає запозиченим з поліцейських донесень визначенням «підпільний адвокат» (с. 39).

При розгляді питань соціально-економічного розвитку Росії дослідник, на нашу думку, певною мірою абсолютизує недоліки і не помічає позитивних результатів реформи 1861 р. Він обмежується зауваженням, що це, «безумовно, видатна подія середини ХІХ ст., значення якої для економічного розвитку країни важко переоцінити» (с. 7). Приблизно те саме можна сказати і щодо авторських підходів до оцінки аграрної реформи П. Столипіна.

Заслужувала на ґрунтовніше висвітлення й дальша доля активних учасників сорочинського повстання. Зокрема, на жаль, період бурхливих революційних подій 1917—1920 рр. зовсім випав з поля зору автора. Натомість у книзі наводиться (хоч і невеликий за обсягом) фактичний матеріал про сталінське свавілля у Великих Сорочинцях: антикуркульську кампанію 1929—1930 рр., внаслідок якої було конфісковано землю і реманент навіть у господарствах, які за дореволюційними показниками можна було б віднести до категорії... бідняцьких; штучний голодомор 1933 р., який забрав життя у 1200 сорочинців; загибель понад 30 осіб, заарештованих під час полювання на «ворогів народу» 1937—1938 рр.

Анахронізмом виглядають авторські загальники на кшталт «дворянсько-буржуазні ідеологи», «окремі радянологи Заходу», «сучасні буржуазні ідеологи Заходу» тощо (с. 15, 18 та ін.). Сьогодні такі рудименти надмірно ідеологізованої конфронтації наукових підходів та оцінок негативно впливають на рівень високопрофесійного дослідження М. А. Якименка. Безперечно, воно приверне увагу багатьох читачів, які цікавляться історичним минулим України, а їх число значно зросло в час корінних перетворень соціально-економічного і політичного життя радянського суспільства.

В. Г. САРБЕЙ (Київ), О. М. ФЕДЬКОВ (Київ)

Одержано 24.10.90.

В. М. Зубарь, Ю. В. Павленко.

Херсонес Таврический и распространение христианства на Руси.

Киев. : Наук. думка, 1988. — 208 с.

Останнім часом значно підвищився інтерес учених-суспільствознавців до проблеми виникнення й поширення християнського віровчення. Цікава в цьому зв'язку і спроба аналізу, проведеного В. М. Зубарем та Ю. В. Павленком у рецензованій книзі.

Автори поставили за мету прослідкувати історію поширення християнства, яке поступово трансформувалося і дедалі відходило від своєї первісної форми з первинних східно-середземноморських центрів свого зародження через грекомовне населення південного й південно-західного побережжя Криму до слов'ян Середнього Подніпров'я і далі, по всіх землях Давньоруської держави. Характеризуючи процес залучення до нової релігії населення того чи іншого регіону, автори висвітлюють його історію, віровчення й духовну культуру в цілому.

Внаслідок цього книга сприяє узагальненню й конкретизації типів світорозуміння та орієнтації історичної епохи. Головна увага авторів